

ANDREJA KUDELIC

Institut za arheologiju
HR – 10000 Zagreb
Ulica Ljudevita Gaja 32
andreja.kudelic@iarh.hr

KERAMIČKI NALAZI IZ BRONČANODOBNOG NASELJA S LOKALITETA IVANOVCI GORJANSKI – PALANKA

UDK 903.4:73.023.4 (497.5)
Izvorni znanstveni rad

U radu je obrađen keramički materijal iz razdoblja početka kasnog brončanog doba, pronađen prilikom zaštitnih iskopavanja na lokalitetu Ivanovci Gorjanski – Palanka pored Đakova. Keramički nalazi i objekti dio su naselja čija materijalna kultura pripada kulturnoj grupi Virovitica. Uz tipološku obradu keramičkih posuda objavljen je i C14 datum važan za sagledavanje zbivanja na prostoru Slavonije u vrijeme početka kasnog brončanog doba.

Ključne riječi: Ivanovci Gorjanski – Palanka, starija faza kulture polja sa žarama, grupa Virovitica, naselje, keramika, radiokarbonsko datiranje

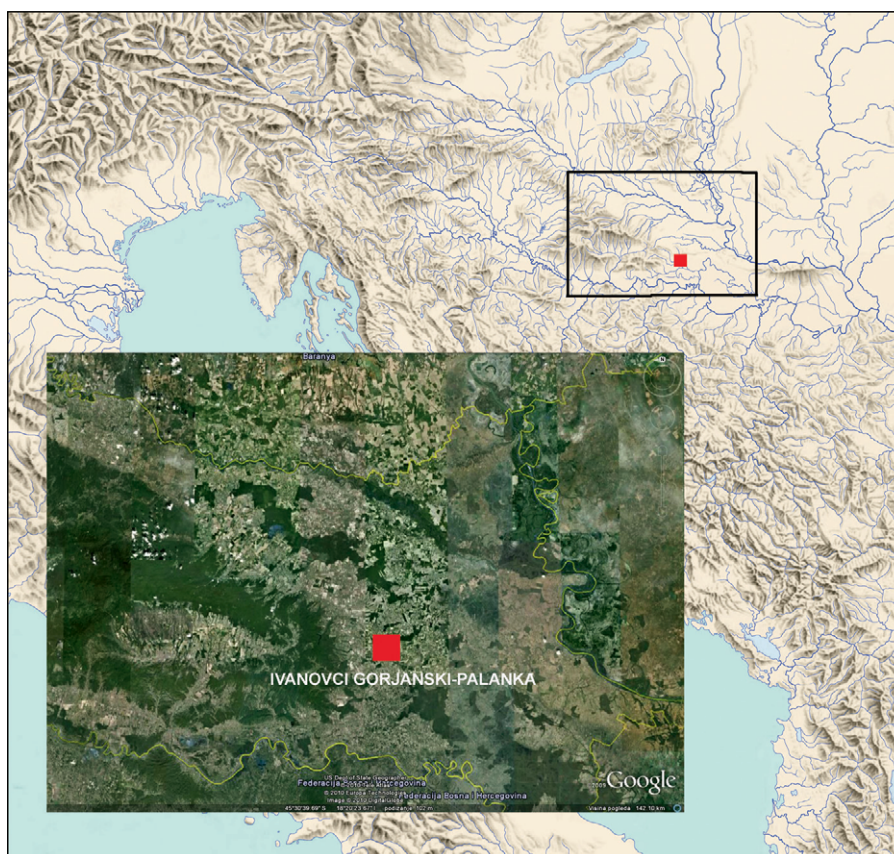
Key words: Ivanovci Gorjanski – Palanka, late phase of the urnfield culture, Virovitica group, settlement, pottery, radiocarbon dating

U proljeće 2007. godine provedena su zaštitna arheološka iskopavanja na lokalitetu Ivanovci Gorjanski – Palanka koji čini dio trase autoceste Beli Manastir – Osijek – Svilaj.¹ Istražena je površina od 28 000 m² (BALEN 2008.). Lokalitet se nalazi sjeverno od Đakova, na blago povišenom položaju, zapadno od sela Ivanovci Gorjanski (Karta 1). Odmah ispod sloja humusa javlja se sterilna žuta ilovača u koju su bili ukopani objekti iz vremena ranog i kasnog brončanog doba, mlađeg željeznog doba te srednjeg vijeka. Najveći broj prapovijesnih objekata nalazi se na južnim padinama povišene grede.

U ovom radu bit će riječi o ostacima naselja koje pripada početku kasnog brončanog doba. Na istraženju površini pronašli smo samo jedan veći ukopani objekt te nekoliko manjih ukopa. Ostatke ukopa za stupove te pojedine kanale, u kojima su pronađeni vrlo sitni ulomci prapovijesne keramike, nismo mogli povezati u odgovarajuće cjeline koje bi tlocrtno činile nadzemne konstrukcije. Većina keramičkog materijala koji ovdje donosim potječe iz stratigrafske jedinice 128/129 (Slika 1). Objekt je ovalnog oblika (SJ 128/129), dužine 4,60 i širine 2,85 metara, a pruža se u smjeru SI-JZ. Ukopan je u zdravicu, sastoji se od pet nivoa, a najdublji se nalazi na južnoj strani.

¹ Istraživanja su provedena pod stručnim vodstvom Jacqueline Balen iz Arheološkog muzeja u Zagrebu i ovim

joj putem zahvaljujem na ustupljenom pokretnom materijalu i dokumentaciji.

Karta 1 Položaj lokaliteta Ivanovci Gorjanski-Palanka

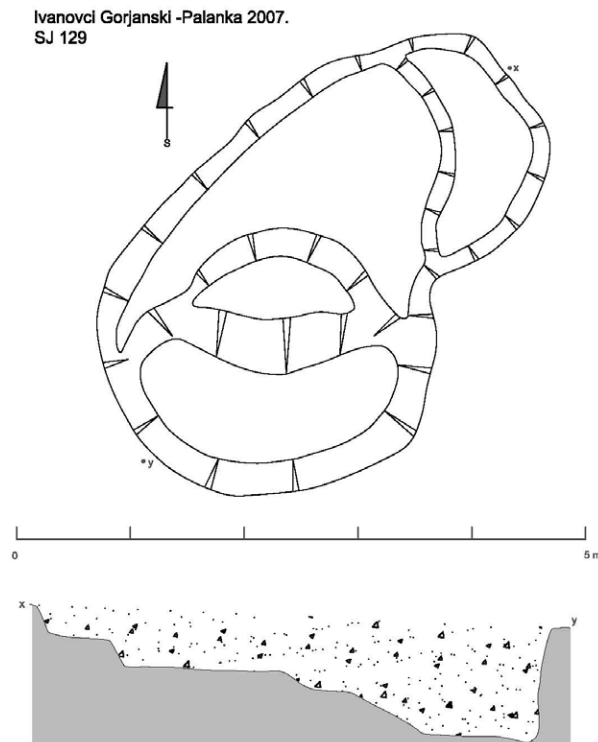
Relativna dubina ukopa iznosi 1,25 m. Ostaci rupa od kolaca koji su mogli nositi nadzemnu konstrukciju, nisu pronađeni. Funkciju objekta teško je odrediti, ali može se pretpostaviti kako nije bio namijenjen za stanovanje.

Unutar, ali ni s vanjske strane objekta nisu pronađena ognjišta.² Zapunu ukopa SJ 129 čini siva zemlja sa sitnim komadićima lijepa te ostacima životinjskih kostiju.

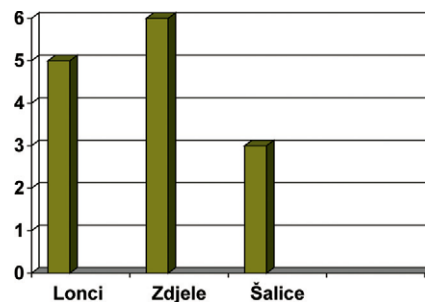
U jami je pronađeno i mnoštvo ulomaka keramičkih posuda, od čega je izdvojeno 5 lonaca, 6 zdjela i 3 šalice. Vrlo je malo ulomaka koji su se mogli spojiti. Prevladavaju ulomci grube i prijelazne strukture te najčešće pripadaju tipovima lonaca i zdjela (Slika 2). Struktura se javlja u nekoliko varijanti: gruba, prijelazna i fina. Finu strukturu čini pročišćena keramika s dodacima vrlo sitnog pijeska. Prijelazna i gruba struktura razlikuju se uglavnom po veličini primjese. U gruboj strukturi prevladavaju primjese promjera do 4 mm, a kod prijelazne strukture promjer ne prelazi 1,2 mm (Slika 3).³ Vrlo je malo finih komada keramike, ali i posuda finih tankih stijenki. Izdvojeno je čak 11 fragmenata dna od različitih posuda, najviše od lonaca i zdjela. Kao tipološku osnovu pri obradi

² Uz južni rub jame, čitavom dužinom ukopa, pružila se kanal dužine 9 m i širine 0,60 m (SJ126/127). U njemu su pronađeni ulomci bronzanodobne keramike, ali zbog vrlo sitnih komada keramičkih posuda ne mogu se sigurno vezati ova dva ukopa.

³ Slike su napravljene Dino-Lite Pro AM413T digitalnim mikroskopom.

Slika 1. SJ 128/129

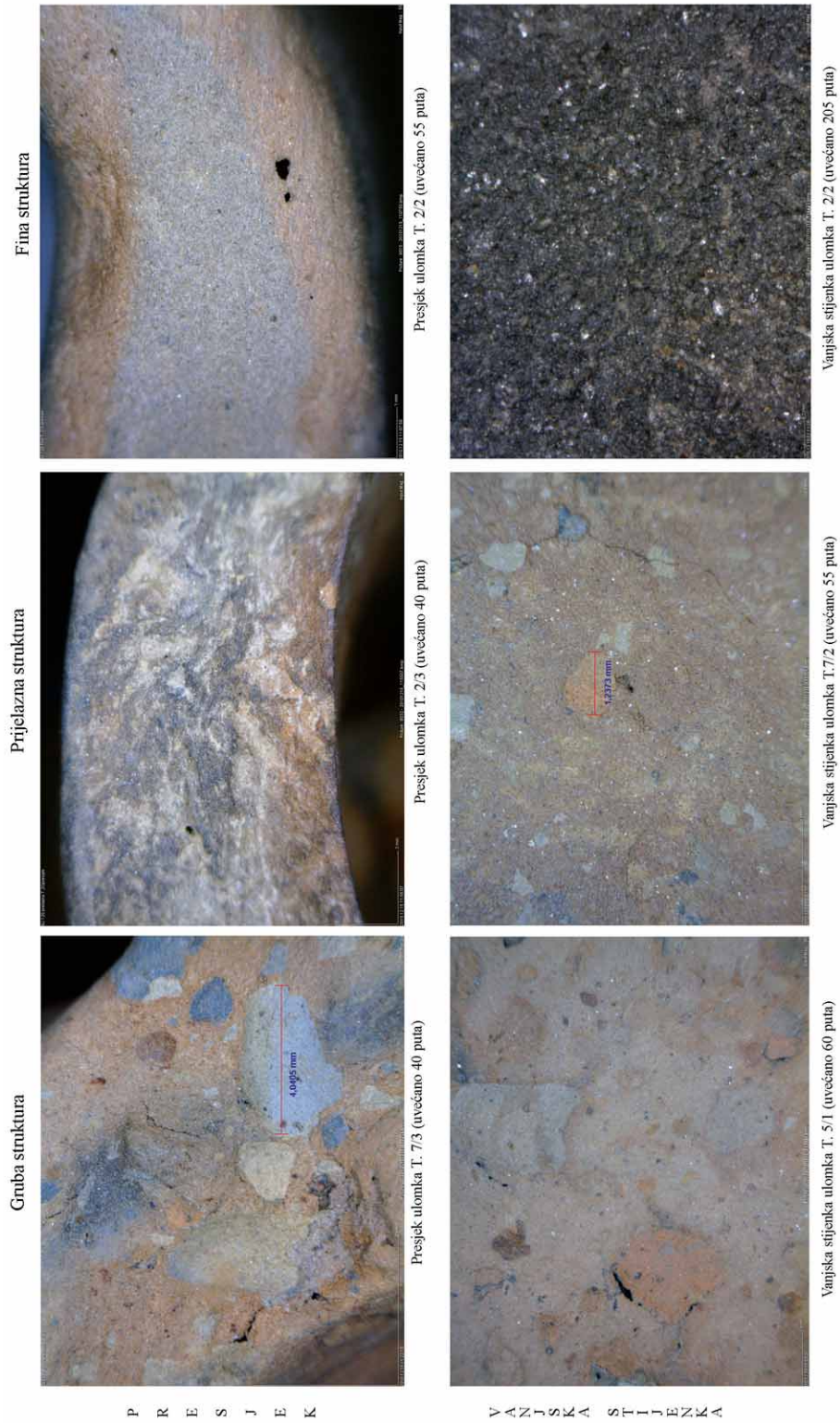
Slika 2. Zastupljenost pojedinih tipova posuda iz SJ 128

keramičkog materijala koristit ću tipološku podlogu s lokaliteta Kalnik-Igrišće (VRDOLJAK 1995) i Mačkovac-Crišnjevi (KARAVANIĆ – MIHALJEVIĆ – KALAFATIĆ 2002: 52).

TIPOLOŠKA ANALIZA IZDVOJENIH ULOMAKA KERAMIČKIH POSUDA

Šalice

Pažljivim pregledom ulomaka uspjeli smo sastaviti i rekonstruirati čitavu šalicu (T. 1/1). Posuda je napravljena od loše pročišćene gline kojoj je dodavana sitno mrvljena keramika. Površina i unutarnje stijenke su oker boje, a pečena je nepotpuno, oksidacijski. Prosječna debljina stijenke je

P
R
E
S
J
E
K

V
A
N
J
S
K
A
S
T
I
J
E
N
K
A

Slika 3. Mikroskopske fotografije keramičkih struktura iz SJ 128

0,4 cm, a promjer oboda iznosi najviše 12 cm. Trakasta ručka javlja se pola centimetra ispod ruba šalice i završava na trбуhu. Prema tipologiji S. Vrdoljak (1995.) ovakvu šalicu teško ćemo precizno uvrstiti u ponuđene tipove. Svakako bismo ju mogli svrstati pod tip C1a, koji predstavlja tipičan oblik ranih šalica kulture polja sa žarama. Za razliku od tipa C1a, ova posuda ima blago izvučen rub poput šalice tip C5a.

Ostatak drukčijeg tipa šalice čini jedan veći ulomak posude. Šalica je prijelazne do fine strukture, tamnosive boje površine (T. 1/3). Rađena je od dobro pročišćene gline i bolje je pečena od već spomenutog primjerka. Sama izrada ove šalice prilično je nespretno izvedena, što se posebno može primijetiti kod oblikovanja ručke, ali i prema neravnomjernoj debljini stijenke posude. Debljina stijenke pri obodu iznosi 0,4 cm, a na mjestu trбуha i do 0,8 cm. Promjer oboda iznosi najviše 12 cm. Trakasta ručka nalazi se pola centimetra ispod ruba. Ova šalica pripada tipu C5a (VRDOLJAK 1995: 33). Šalice ovog tipa obično imaju ručku koja izlazi iz ruba posude, dok se kod ovog primjerka ona javlja ispod ruba i završava na najširem dijelu posude. S unutarnje strane jasno je naglašen lom na najširem dijelu trбуha, dok se s vanjske on teže razabire zbog spoja ručke i tijela šalice. Prema tipologiji kojom se ovdje koristim, šalice su definirane oblikom i prosječnim promjerom ruba, koji iznosi 12 cm. To je bio kriterij na temelju kojega su ove posude definirane kao šalice. To ne znači da ih ne možemo uspoređivati s tipovima manjih zdjela, kakve nalazimo na lokalitetima koji pripadaju grupi Virovitica. Terminologija tipova posuda brončanog doba još uvijek nije zadovoljavajuće riješena.

Dio jedne fine šalice tankih stijenki predstavlja ulomak trбуha posude iz kojeg izlazi trakasta ručka (T. 5/2).

Razvoj ovakvih šalica može se pratiti od vremena razvijenog srednjeg brončanog doba, odnosno srednjopodunavske kulture grobnih humaka (PATEK 1968: 105; VRDOLJAK 1995: 33). Prema tipologiji šalica s prostora Transdanubije ovi tipovi mogu se uvrstiti u oblik koji relativno kronološki pripada razdoblju Br C/Br D. U prijelaznom vremenu Br D/Ha A ručka se podiže iznad ruba posude (PATEK 1968: 105; T. VII/6-14).

Ulomak noge šalice, odnosno kupe na nozi, karakterističan je za vrijeme kraja srednjeg i početka kasnog brončanog doba. Noga je načinjena od pročišćene gline, prijelazne strukture, a pečenje je nepotpuno oksidacijsko (T. 2/1). Takva noga dio je šalice ili manje zdjele. Tzv. kupe na nozi nalazimo kao prilog u grobovima, ali čest su nalaz i u naseljima kulturne grupe Virovitica te na prostoru Posavine unutar istovremene kulturne grupe Barice-Gređani. Na teritoriju Mađarske javljaju se od vremena kulture grobnih humaka (PATEK 1968: 100). Kupe na nozi, ali i tipovi bikoničnih šalica, predstavnik su prijelaznog horizonta Br C/Br D i mogu se vezati za čitav prostor srednjeg Podunavlja (VRDOLJAK 1995: 34). Prema dosadašnjim rezultatima istraživanja izgleda kako na lokalitetu Kalnik-Igrišće ne nalazimo posude na nozi.

Minijaturna posuda

U posebnu kategoriju spadaju tzv. minijaturne posude. Kao poseban nalaz dokumentirali smo gotovo čitavu koničnu posudicu, promjera svega 5 cm (T. 1/2). Napravljena je od nepročišćene gline i loše je pečena. Na vanjskoj stijenci nalijepljeno je nekoliko šiljastih bradavica koje prekrivaju čitavu posudicu. Minijaturne posude nalazimo u različitim oblicima i uglavnom oponašaju veće posude. U nekropoli u Gređanima pronađene su u 6 grobova i autorica ih tumači kao dječje igračke (MINICHREITER 1984: 99). Čest su prilog u grobovima grupe Barice-Gređani (MINICHREITER 1982–1983: 71), ali koriste se i u naseljima. Nekoliko je posudica pronađeno na lokalitetu Mačkovac-Crišnjevi (KARAVANIĆ 2009: 11) i predstavljaju manje inačice zdjela, lonaca i šalica. Bradavice koje krasi ovu minijaturnu zdjelicu podsjećaju na način ukrašavanja kakav susrećemo na većim

posudama s lokaliteta Mačkovac-Crišnjevi (KARAVANIĆ et al. 2002: T. 3/4) te s lokaliteta Laminici na sjeveru Bosne (ČOVIĆ 1983: 68). Sličan ukras nalazimo na ulomku keramike iz naselja s lokaliteta Gelsesziget, koji se nalazi na teritoriju južne Mađarske. Naselje je relativno kronološki smješteno u Br C i pripada kulturi grobnih humaka (HORVÁTH 1994: 219, 226). Tzv. »grozdoliki« ukras izveden gusto raspoređenim, bradavičastim naljepcima idejom podsjeća na površinu ove malene posude.

Na lokalitetu Josipovac-Punitovački, na prostoru Đakovštine, pronađeno je šest primjeraka minijature posudica, ali iz nešto starijeg perioda. Pronađene su u naselju koje vremenski pripada srednjem brončanom dobu, a kulturološki grupi Belegiš I (KRMPOTIĆ 2009: 194). Posudice su izrađene od loše pročišćene gline te imaju neravnu i mrljastu površinu. Koničnu minijaturu posudicu nalazimo i unutar belegiškog naselja na lokalitetu Duga ulica br. 23 u Vinkovcima (DIZDAR 1996: 22, T 5/6). Grupa Virovitica i grupa Belegiš II istovremeno se javljaju na različitom geografskom području, ali se na teritoriju istočne Slavonije prostorno isprepliću.

Trenutno najzapadnija točka prodora elemenata grupe Surčin-Belegiš jest teritorij Đakovštine (VINSKI 1958: 23; LOŽNJAK-DIZDAR 2002.), gdje se susreću elementi zapadnog i istočnog međuriječja. Izgleda kako male posude imaju važnu ulogu u društvenom životu jer ih nalazimo unutar naselja i kao priloge u grobovima. Minijature posude zabilježene su u nekoliko grobova pod humcima na prostoru južne Mađarske, točnije u pokrajini Bakony (JANKOVITS 1992: Abb 14/9, 11; 36/19; 37/6, 7). Grobne cjeline autor dijeli na stariji (Br D) i mlađi (Br D/Ha A1) horizont, a minijature posude javljaju se u obje faze. Autor naglašava kako su vrlo kvalitetno rađene te pretpostavlja kako su korištene kao dječje igračke ili su poslužile u ritualne svrhe (JANKOVITS 1992: 75). Posudice iz naselja uglavnom su lošije izrade, iako to nije pravilo, dok su u grobovima položene one finije izrade, gotovo uvijek u obliku vrčića ili šalica (JANKOVITS 1992: Abb. 38/4; 1992a: Abb. 63/7, 8).

O velikom broju ovakvih posudica svjedoči i bogata zbirka Arheološkog muzeja u Zagrebu, ali nažalost gotovo svi ovi nalazi dolaze bez konteksta (BALEN-LETUNIĆ 1983). Veći broj posudica autorica pripisuje razdoblju kulture polja sa žarama, što, naravno, uzimamo s oprezom zbog okolnosti nalaza te vrsti građe koja nije kronološki dovoljno osjetljiva. Prema trenutačnom stanju istraženosti, izgleda kako su u tzv. prijelaznom periodu Br D/Ha A1 ovakve posudice čest prilog u grobovima. Stanje istraženosti, odnosno objavljena građa nije dovoljna za donošenje konkretnijih zaključaka.

Zdjele

Iz SJ 128 uspjeli smo izdvojiti 6 zdjela. Dvije zdjele imaju S profilirano tijelo tamnosive, glatke mat površine. Posude su rađene od dobro pročišćene gline s primjesama vrlo sitnog pijeska. Veća zdjela ima promjer 24 cm (T. 2/2), a manja svega 8,5 cm (T. 3/2). Debljina stijenki kreće se u rasponu od 0,3 do 0,5 cm. Ovakvu vrstu jednostavnih plitkih zdjela teško ćemo pripisati određenom tipu.

Rekonstruirana je duboka zdjela s cilindričnim vratom i trbušastim tijelom (T. 2/3). Površina joj je oker do tamnosmeđe boje, a presjek je sive boje. Rađena je od dobro pročišćene gline kojoj je dodavan sitan pijesak i dobro je pečena. Promjer oboda iznosi 24 cm, a debljina stijenke je 0,7 cm. Prijelaz iz trbuha na vrat naglašen je plitkim žlijebom, dok se na najširem dijelu posude nalazi vrlo lijepo modelirana šiljasta bradavica, obrubljena plitkim žlijebom. Zdjela pripada tipu B5a (KARAVANIĆ et al. 2002: 52). Ovakav tip zdjela često se pojavljuje u funkciji žara u grobovima kulturne grupe Virovitica. Zdjelu nalazimo u tri groba nekropole Virovitica i još pet primjeraka iz uništenih grobova (VINSKI-GASPARINI 1973: T. 7–11). U nekropoli Sirova Katalena ovakav tip duboke zdjele – žare nalazimo u 3 od 10 grobova (VINSKI-GASPARINI 1973: T. 14–16). Navedeni primjerci nisu u potpunosti analogni s predstavljenom zdjelom, ali tipska osnova se podudara. Na

najširem dijelu nalaze se ili horizontalno postavljene tunelaste ručke ili plastično izvedeni ukrasi u obliku apliciranih traka ili modeliranih bradavičastih ukrasa. Najsličniji oblik modelirane bradavice nalazimo na posudama (žare) iz grobova s lokaliteta Moravče-Dražčica pored Sesveta. Način ukopavanja i keramičke posude iz grobova pripadaju kulturnoj grupi Virovitica (SOKOL 1996). S druge strane, identične oblike bradavica nalazimo unutar naselja Mačkovac-Crišnjevi koje pripada kulturnoj grupi Barice-Gređani (KARAVANIĆ et al. 2002). I dok se lokalitet Moravče u literaturi navodi kao dio starije faze u razvoju virovitičke grupe (TERŽAN 1999: 101), metalni nalazi, ali i keramičke posude iz naselja Mačkovac-Crišnjevi, također sadrže i elemente koji pripadaju vremenu srednjeg brončanog doba (KARAVANIĆ et al. 2002: 54). Posude iz naselja Mačkovac-Crišnjevi tipološki su ipak nešto bliže ovoj zdjeli, a to primijećujemo u cilindričnom, duljem vratu te kraćem tijelu zdjele. Zdjele ovog tipa, u naselju Mačkovac-Crišnjevi, predstavljaju preko trećinu svih oblika zdjela (KARAVANIĆ 2009: 11).

Čest nalaz unutar kulturne grupe Barice-Gređani jest zdjela široko razgrnutog oboda koja se gotovo uvijek nalazi u funkciji poklopca u grobovima grupe Barice-Gređani, ali i grupe Virovitica. Ovakva posuda, na grobljima grupe Barice-Gređani, postavlja se direktno na ostatke spaljenog pokojnika koji su položeni na dno rake, a posuda na taj način nosi ulogu urne. Istu funkciju ima i na nekropolama grupe Virovitica, ali ovaj put ona se postavlja na žaru u koju su položeni ostaci spaljenog pokojnika. Način polaganja ostataka pokojnika u jamu predstavlja osnovnu razliku između ove dvije, inače srodne kulturne grupe. Istom tipu posude pripada ulomak zdjele (T. 3/3) promjera ruba 30 do 34 cm. Površina je sivosmeđe boje, a debljina stijenke iznosi 0,8 cm. Zdjela pripada tipu B6c (VRDOLJAK 1995).

Lonci

Od 5 ulomaka lonaca, izdvojili smo 3 tipa. To su jednostavni lonci ravnog ili vrlo blago izvučenog ruba. Oni se razlikuju po dimenziji, ukrasu te strukturi. Najveći lonac grube je površine, a u glini ima dosta primjesa mrvljene keramike (T. 4/4). Promjer ruba lonca iznosi 36 cm, a debljina stijenke je od 1,2 do 1,5 cm. Površina je crvenkastosive boje, a 9 cm od ruba posude aplicirana je vodoravna traka s otiscima prsta. Istoj posudi pripada i središnji ulomak istih karakteristika na kojem je također očuvan isti ukras (T. 5/1; Slika 3). Ovaj lonac pripada tipu A3f (KARAVANIĆ et al. 2002: 52). Istom tipu vjerojatno pripada i vrlo mali ulomak lonca, crvene, grube površine (T. 3/6).

Tip A3a (KARAVANIĆ et al. 2002: 52) čine dva lonca. Manji, jednostavniji lonac ima oker površinu, grube je strukture, ali je rađen od dobro pročišćene gline (T. 4/2). Promjer ruba iznosi 15 cm, a debljina stijenke je 1,1 cm. Stijenke se prema rubu, odnosno obodu lonca, stanjuju. Lonac istih tipoloških karakteristika nešto je većih dimenzija i promjer ruba iznosi 24 cm, dok je prosječna debljina stijenke 0,9–1,3 cm (T. 4/3). Napravljen je od dobro pročišćene gline s primjesama mrvljene keramike. Boja površine je okeržuta. Ispod oboda nalazi se vodoravan niz okomitih zarezova koji su deblji u gornjem dijelu, a prema dnu se sužavaju.

Tipu A6a (VRDOLJAK 1995.) pripada ulomak lonca s ručkom koja izlazi ispod ruba. Promjer ruba posude iznosi 14 cm, a prosječna debljina stijenke je 0,6–0,7 cm. Površina je mrljasta, oker i svijetlosiva s primjesama sitno mrvljene keramike te malo pijeska (T. 4/1).

Ostali ulomci keramičkih posuda

Sadržaj zapune ovog objekta nudi nam gotovo čitav repertoar ukrasa kakvi se inače pojavljuju na keramičkim posudama iz vremena kraja srednjeg i početka kasnog brončanog doba. Aplicirane trake s otiskom prsta ili obične trake koje čine razne oblike, najčešći su oblik ukrasa koje nalazimo

na posudama. Modelirana bradavica značajna je i ukazuje na direktne analogije sa širim prostorom Karpatske kotline.

Na dva ulomka keramike tankih stijenki plitko su urezane kose linije. Tzv. motiv »riblje kosti« (T. 5/3) i nedefinirani urez koji bi mogao predstavljati rub jednog šrafiranog trokuta (T. 5/4). Ovakav način ukrašavanja posuda nije čest na keramičkim posudama grupe Virovitica, ali predstavlja karakteristiku starijeg perioda, odnosno srednjeg brončanog doba (TERŽAN 1999: 100). U naselju na lokalitetu Mačkovac-Crišnjevi nalazi se jedan ulomak s kombinacijom urezanih linija i veže se uz srednjobrončanodobnu kulturu grobnih humaka (KARAVANIĆ 2009: 11). Na lokalitetu Oloris rijetki su i sitni ulomci keramike s urezanim krivocrtnim linijama (DULAR 2002: 159). Na prostoru južne i jugozapadne Mađarske u okviru starijeg dijela naselja, Balatonmagyaród-Hídvégpuszta, nalazimo nekoliko posuda s urezanim motivima koji čine šrafirane viseće trokute, ali i razne krivocrtne motive u vodoravnim ili okomitim trakama (HORVÁTH 1994). Ovo naselje postavlja se relativno kronološki u okvire Br C, a kulturološki pripada kulturi grobnih humaka (HORVÁTH 1994: 224). Isti je slučaj i s keramičkim materijalom s lokaliteta Gelsesziget (HORVÁTH 1994: 225, 226, 227).

Od ostalih ulomaka pronađene su 4 trakaste ručke (T. 5/5–8). Keramika je oker te sivih nijansi, a nešto je bolje pečena ručka prikazana na Tabli 5/6.

Čest ostatak keramičkih posuda čine njihova dna. U jami je pronađeno 10 ulomaka dna od 9 različitih posuda (T. 6, 7). Oblike dna podijelili smo u 3 kategorije: ravna dna, prstenasta i dna u obliku noge. Struktura je prijelazna i gruba. Najbrojnija su ravna dna, a pripadaju većim loncima i zdjelama. Pronađeno je jedno prstenasto dno posude (T. 6/2) i ostatak jedne noge manje zdjele ili šalice, koju smo ranije u tekstu spomenuli.

Naselju pripadaju još dva jamska objekta. Riječ je o manjoj, vjerojatno otpadnoj jami (SJ 55/56), koja se nalazi južno od već opisanog objekta (SJ 128/129), na dijelu gdje se prirodno uzvišena greda spušta prema jugu. Jama je ovalnog oblika, promjera 1,60 m te relativne dubine 90 cm. U zapuni jame pronađeno je vrlo malo ostataka keramičkih ulomaka (12 ulomaka). Izdvojiti se mogao rub posude koji predstavlja gotovo čitav vrat duboke zdjele ili lonca (T. 8/2). Površina je glatka, crvene je boje i loše je pečena.

Nešto veći objekt (SJ 259/260) nalazi se na jednakoj nadmorskoj visini i prati uzvisinu na kojoj je smještena i SJ 128, ali je udaljen od njega 65 metara zapadnije. Ukopana jama ima dimenzije 2 x 2,6 metara i duboka je 1 metar. S obzirom na veličinu i dubinu sadržavala je prilično mali broj keramičkih ulomaka, svega 21. Od tih ulomaka izdvojiti se moglo jedino ravno dno posude (T. 8/4) te središnji ulomak s apliciranim dugmetastim naljepcima (T. 8/3). Pregledom keramičkog materijala izdvojen je i jedan ulomak keramičke žlice (T. 8/1). Prilično istrošenih rubova, ova polomljena žlica napravljena je od dobro pročišćene gline s dodatkom finog pijeska i mrvljene keramike. Rekonstrukciju nije bilo moguće izvesti. Keramičke žlice vežu se uz metaluršku djelatnost (PATEK 1968: 36), što nam ne dopušta da objekt u kojem je pronađena žlica tumačimo kao radionicu. Ovaj je komad u njoj završio vjerojatno slučajno, a važan detalj jest i nedostatak bilo kakvih peći ili ognjišta. U zapunama dva plitka kanala koji se spuštaju niz padinu također su pronađeni ulomci keramike iz brončanog doba, ali zbog vrlo usitnjenih ulomaka tumačenje ovih stratigrafskih jedinica nećemo uzeti u obzir.

MATERIJALNA KULTURA I KULTUROLOŠKI ODNOSI

Nalazi, pa tako i objekti u kojima je keramički materijal pronađen, dio su naselja. U neposrednoj blizini, na lokalitetu Štrošmaerovac, istraženo je naselje i groblje iz istog perioda te je vrlo

vjerojatno riječ o istom naselju. Prema tim podacima pronađen je niz stambenih objekata, kao i otpadnih jama te dosta metalnih predmeta (narukvice i igle), koji pripadaju materijalnoj kulturi grupe Virovitica (HRŠAK – BOJČIĆ 2007: 42). Ove će se pretpostavke moći potvrditi objavom materijala sa spomenutog lokaliteta. Isto tako postoji mogućnost da je riječ o naselju koje se proteže duž susjedne grede te tako možda čini neku drugu cjelinu. U tom slučaju ti objekti predstavljali bi rubni dio naselja. Velika udaljenost između objekata pa i položaj većeg objekta na rubu uzvišenja, također ukazuje kako je riječ o periferiji nekog naselja.

Naselje je udaljeno 30-ak kilometara zračne linije od rijeke Save na jugu te 40-ak kilometara od rijeke Drave na sjeveru. Prostorno, ovaj je lokalitet bliži Posavini, odnosno prostoru kulturne grupe Barice-Gređani. Prema izvještaju s iskopavanja, naselje na položaju Štrosmaerovac pripada grupi Virovitica, a groblje, prema načinu ukapanja, grupi Barice-Gređani (HRŠAK – BOJČIĆ 2007: 42). Nalazi koje donosim u ovom radu te njihove karakteristike dio su materijalne kulture naseobinskog karaktera kakvu poznaje i grupa Virovitica i grupa Barice-Gređani.

Virovitička grupa predstavlja pojavu čiji počeci, ali i sam kraj još uvijek nisu jasno definirani. Ova kulturna grupa čini sam početak kulture polja sa žarama, a na temelju groblja, odnosno ritusa koji potvrđuje njezinu pripadnost široko rasprostranjenoj kasnobrončanodobnoj kulturi polja sa žarama. Kulturnu grupu definirala je K. Vinski-Gasparini (1983: 551–552) te ju izdvaja kao zatvorenu cjelinu u okviru starije kulture polja sa žarama. Matično područje ove kulturne grupe jest područje sjeverne Hrvatske, a najviše lokaliteta nalazi se na prostoru Podravine. Lokalitete s karakteristikama virovitičke grupe možemo pratiti na zapadu od doline rijeke Mure i lokaliteta Oloris te uz dolinu Drave preko Ptuja, Lepoglave, lokaliteta Cerine VII pored Koprivnice do niza lokaliteta u Virovitičko – podravskoj županiji (LOŽNJAK-DIZDAR 2005: 35). Prostor istočne Slavonije predstavlja teritorij rasprostiranja kulturne grupe Belegiš. Ovakvu prostornu djeljivost treba uzeti s oprezom, a konkretne granice nije moguće vući kada je riječ o grupi Virovitica i Belegiš II. Ako pratimo dolinu rijeke Save, tada na prostoru Zagrebačke županije nalazimo dva lokaliteta s karakteristikama virovitičke grupe. To su lokalitet Moravče-Drašćica⁴ na JI obroncima Medvednice i lokalitet Velika Gorica-Jug u Turopolju. Dalje uz tok rijeke Save nalazimo lokalitete koji pokazuju karakteristike istovremene kulturne grupe, Barice-Gređani. Ova kulturna grupa definirana je na temelju drukčijeg načina polaganja posuda i ostataka pokojnika u raku. Keramički materijal uglavnom se svodi na slične oblike. Vrlo je značajan lokalitet Mačkovac-Crišnjevi jer su istraženi i dio naselja, ali i groblja (KALAFATIĆ – MIHALJEVIĆ 2007: 90; 2005: 48). Naselje je smješteno uz rijeku Savu u plavnoj ravnici i otvorenog je tipa (KARAVANIĆ et al. 2002: 55) s nadzemnim objektima i ostacima ognjišta. Datira se u vrijeme Br B/C i traje do početka stupnja Ha A1 (KARAVANIĆ et al. 2002: 55). Istraženi dio groblja ukazuje na tradiciju ukapanja karakterističnu za posavsku grupu Barice-Gređani. Analiza grobova čeka svoju objavu. Zanimljivo će biti sagledati odnos dviju kulturnih grupa zahvaljujući sve većem broju istraženih lokaliteta na kojima se nalaze tragovi obje kulturne grupe (KALAFATIĆ 2009: 22). Lokaliteti grupe Barice-Gređani protežu se dalje uz Savu, a Županija zasada predstavlja najistočniji lokalitet (LOŽNJAK-DIZDAR 2005: 36).

Što se tiče keramičkog materijala, moguće je izdvojiti najinteresantnije ulomke koji nam sugeriraju neke daljnje zaključke. Duboka zdjela s modeliranim bradavicama na truhu posude predstavlja oblik kakav nalazimo na gotovo svim lokalitetima spomenutog razdoblja. Modelirana šiljasta bradavica vrlo je fino izrađena te kao da je modelirana pomoću kalupa, dok žlijeb koji ju okružuje možda predstavlja otisak takvog kalupa. Jedna ovakva zdjela mogla je imati dvije ili više bradavica. Ukras se veže uz

4 Od ukupno 10 istraženih grobova, u grobu br. 3 ostaci pokojnika bili su položeni na način kakav prakticira grupa Barice-Gređani (SOKOL 1996: 33).

tradiciju starijeg, srednjobrončanodobnog razdoblja (TERŽAN 1996: 152; 1999: 101). Niz sličnih oblika bradavica nalazimo u naselju Mačkovac-Crišnjevi.

Keramičke posude iz grobova u Moravču pored Sesveta prema mišljenju Teržanove predstavljaju stariju fazu u razvoju virovitičke grupe (TERŽAN 1996: 152). Zdjele koje su prilagane u grobove kuglastog su oblika, a vrat nije tako izražen (stožast, ne cilindričan). Bradavice se ne nalaze nužno na najširem dijelu posude. Od 10 istraženih grobova njih 6 sadrži posude koje su ukrašene ovakvim izražajnim tipom bradavica.

S prostora Podravine donosimo isti tip ukrasa, ali iz naseobinskog objekta s lokaliteta Cerine 7 (MARKOVIĆ 2003: Sl. 5/4,9). Izgleda kako se ovakav ukras ponovo javlja na istom tipu posude (MARKOVIĆ 2003: Sl. 5/9). Autor ovakvim šiljastim bradavicama, s urezom koji ih okružuje, analogije pronalazi u srednjobrončanodobnim naseljima s prostora Slovenije (Brinjeva gora i Donji Lakoš-Oloris), ali i na prostoru jugozapadne Mađarske i lokalitetu Balatonmagyaród-Hidvegpuszta i Gelsesziget, koje smo ranije spominjali (HORVÁTH 1994). Ovakav se tip bradavica javlja na jednoj dubokoj zdjeli iz nekropole Sirova Katalena (VINSKI-GASPARINI 1973: T. 14/1), dok ih nekropola Virovitica nema. Nekropole grupe Barice-Gređani nemaju ovako izvedene bradavičaste ukrase, a tome je možda razlog što tip posuda na kojima se ovakva bradavica javlja nije u repertoaru posuda kakve se polažu u grobove, otkuda potječe najviše keramičkih posuda. Ovdje se pokojnik polaže direktno u jamu koja možda predstavlja jednu vrstu zemljane posude. Ipak, ovakve bradavice nalazimo u velikom broju unutar naselja Mačkovac-Crišnjevi i to na dubokim zdjelama ili na manjim zdjelama-šalicama. Gotovo uvijek, ovakve bradavice obrubljene su plitkim žlijebom. Povezivanje određenog tipa posude s motivom koji se na njemu pojavljuje svakako predstavlja temu za sebe.

Modelirane šiljaste bradavice javljaju se od kraja ranog brončanog doba i dovode se u vezu s utjecajima iz Karpatske kotline (FORENBAHER 1987: 9). Osim toga, karakteristika su srednjobrončanodobne kulture grobnih humaka koja se početkom srednjeg brončanog doba širi Panonijom (TERŽAN 1999: 101; KARAVANIĆ 2007: 43). Bradavičasti ukrasi javljaju se i u kasnijim razdobljima, ali ovakav tip modeliranih bradavica, vjerojatno otisnutih kalupom, ne javlja se iza vremena BrD.

Keramičke posude koje pripadaju grupi Virovitica uklapaju se u materijalnu kulturu srednjopodunavske kulture grobnih humaka. Prema podacima koji dolaze iz naselja Mačkovac-Crišnjevi, a koji pripada istovremenoj kulturnoj grupi Barice-Gređani, možemo zaključiti isto.

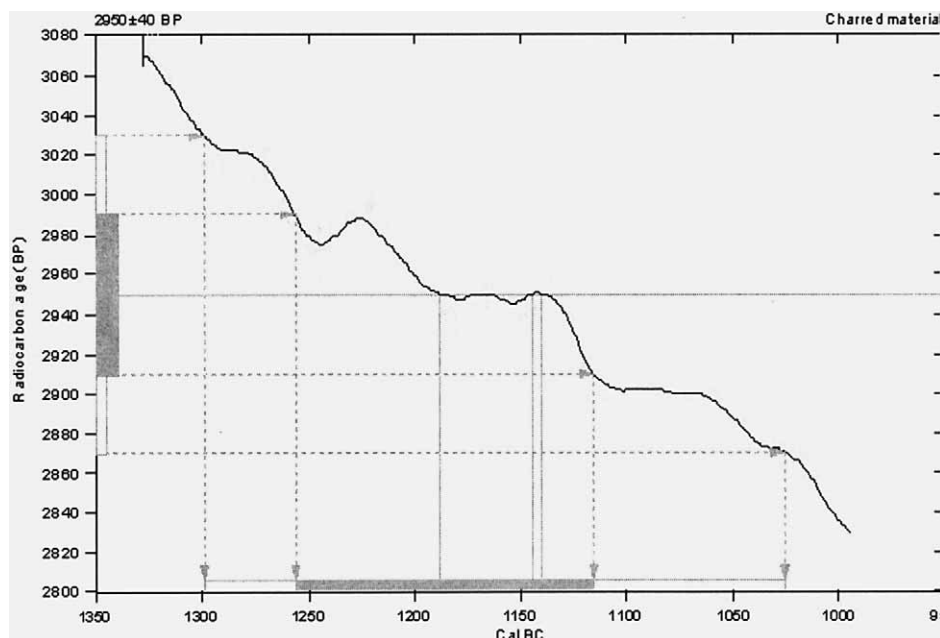
ZAKLJUČAK

Na temelju tipološke analize pokretnog materijala, relativno kronološki, ovo se naselje može postaviti u vrijeme Br C/Br D. Naravno ovdje posrijedi maleni uzorak u odnosu na ukupnu površinu jednog naselja. Ipak, C14 datum dopušta nam nešto širu dataciju, a dobivene datumske jedinice čine ovakav rezultat:

2 Sigma calibrated result: Cal BC 1300 to 1020 (Cal BP 3250 to 2980) (95% probability)

1 Sigma calibrated result: Cal BC 1260 to 1120 (Cal BP 3210 to 3060) (68% probability)

Za apsolutnu kronologiju srednjeg i kasnog brončanog doba vrlo su važne serije C14 datuma s lokaliteta Padnal u Švicarskoj (HARDING 1980:184). Datumi prikazuju prilično širok vremenski raspon, a za vrijeme Br D dobiven je vremenski raspon od čak 200 godina (HARDING 1980: 184). U novijoj literaturi Harding ističe problem kalibracijske krivulje, ne samo za već poznati problem u željezno doba, nego i za razdoblje brončanog doba (HARDING 2000: 17). Za veliki dio Europe još uvijek nemamo adekvatnu kronologiju temeljenu na serijama analiza radioaktivnim ugljikom.

Slika 4. Beta Analytic Radiocarbon Dating Laboratory

(HARDING 2000: 16). Na našem prostoru, problem je često financijske prirode, a izolirane datume treba koristiti oprezno.

Prijelaz 13. na 12. st. pr. Kr. (1 Sigma) odgovaralo bi vremenu kasnog Br D i Ha A1 perioda, a prema Vinski-Gasparini i apsolutnoj kronologiji (1230. – 1100. g. pr. Kr.) ove bi nalaze postavili u fazu II kulture polja sa žarama, odnosno tzv. grupu Zagreb (VINSKI-GASPARINI 1973: 22). Ulomci keramike koji su ovdje obrađeni ne pokazuju elemente mlađe od vremena Br D, odnosno nedostaju elementi specifični za razdoblje Ha A1 (fasetirani i kanelirani rubovi posuda, šalice s ručkama koje prelaze rub posude). Nalaz duboke zdjele s modeliranom šiljastom bradavicom svakako možemo vezati za srednjopodunavski kulturni krug i kulturu grobnih humaka (TERŽAN 1999: 101). Ovaj nalaz predstavlja najstariji element unutar iznesenog repertoara. Nailazimo na neslaganje apsolutne kronologije u odnosu na relativno kronološku, tipološku analizu keramičkog materijala.

Slična situacija dogodila se na lokalitetu Vorwald u Austriji. Autorica je keramički materijal tipološkom analizom smjestila u Br C/D, ali C14 analiza donijela je rezultate vrlo slične ovima (Cal BC 2950±50; 1270. – 1100. g. pr. Kr.) (SCHAMBERGER 2007: 261). Treba istaknuti oblike šalice kakve su se koristile još za kulture grobnih humaka (SCHAMBERGER 2007: 247). Lokalitet se nalazi u predalpskom prostoru, na samom rubu Karpatske kotline, a 20-ak kilometara južno od lokaliteta tok je rijeke Drave. Predalpski prostor također predstavlja rubne dijelove teritorija Karpatske kotline, gdje se zastarjeli oblici možda zadržavaju dulje. Autorica se poziva na nove rezultate s istraživanja u susjednoj Mađarskoj koji bi mogli rasvijetliti problem. Pa iako je to prostor koji ćemo teško direktno povezati s teritorijem otkuda potječu nalazi koje ovdje razmatram, prema nekim istraživanjima veze su itekako moguće.

Della Casa na temelju niza datumskih jedinica, dobivenih C14 analizom radioaktivnog ugljika te na temelju dendrokronologije, uspijeva postaviti početak kulture polja sa žarama u 14. st. pr. Kr. (Br D). Takve tvrdnje potkrepljuje i analizom metalnih nalaza iz grobalja diljem Europe (DELLA CASA – FISCHER 1997.). Iako se ne bavi keramičkim materijalom naglašava specifičnost razdo-

blja Br D i govori o jednoj vrsti europskog fenomena, koji se manifestira kroz regionalne varijante. Tvrdi kako se tijekom 14. st. pr. Kr. (Br D) na širem europskom prostoru istovremeno događaju određene »promjene« (DELLA CASA – FISCHER 1997: 221).

Keramički materijal karakterističan za kulturni krug Baierdorf-Velatice rasprostranjen je po čitavom međuriječju, a naročito u njegovom zapadnom dijelu (VINSKI-GASPARINI 1973: 125). Prema C14 datumu iz jame K8 s lokaliteta Jalkovec-Police (cal. BC 1322+/- 61) u sjevernoj Hrvatskoj (Varaždin), autor keramički materijal postavlja u virovitičku grupu (BEKIĆ 2009: 188) premda je riječ o posuđu koje sadrži sve elemente prijelaznog perioda Br D/HaA1 i odraz su utjecaja kulturne grupe Baierdorf-Velatice (grupa Zagreb prema Vinski-Gasparini 1983.). Na ovaj način ponovno je predstavljen problem nedostatka C14 datuma, odnosno nepostojanost tipološko-kronoloških analiza keramičkih posuda.

Keramički materijal ovakvih karakteristika često se nalazi s keramičkim materijalom koji pripada grupi Virovitica (LOŽNJAK-DIZDAR 2005.) i na temelju toga, u novijoj literaturi, kulturna grupa Zagreb tumači se kao mlađa faza u razvoju grupe Virovitica, a trajanje se produljuje do u Ha A1 (DULAR 2002: 205).

Izneseni materijalni ostaci iz naselja s lokaliteta Ivanovci Gorjanski-Palanka potvrda su ovakvom datiranju kulturne grupe Virovitica. Dakle, naselje s lokaliteta Ivanovci Gorjanski-Palanka pripada kulturi polja sa žarama, a jaki elementi kulture grobnih humaka i dalje su prisutni u 12. st. pr. Kr. na prostoru istočne Slavonije, odnosno na južnom rubu Karpatske kotline.

Objava građe iz čitavog naselja svakako će rasvijetliti odnose između istovremenih istočnih i zapadnih kulturnih grupa u tzv. prijelaznom periodu.

KATALOG NALAZA

T. 1 (SJ 128)

1. Rekonstruirana šalica pripada tipu C1a/C5a (VRDOLJAK 1995: 20). Površina i unutarnje stijenke su oker boje, a pečena je nepotpuno, oksidacijski. Prosječna debljina stijenke je 0,4 cm, a promjer oboda iznosi najviše 12 cm.

2. Miniijturna konična posudica, okeržute boje stijenke. Na vanjskoj stijenci nalijepljeno je nekoliko šiljastih bradavica koje prekrivaju čitavu posudicu. Promjer ruba je 5 cm, a debljina stijenke iznosi 0,6 cm.

3. Ulomak šalice pripada tipu C5a (VRDOLJAK 1995: 20). Šalica ima mrljastu tamnosivonarančastu, glatku površinu. Unutarnja površina je sive boje, kao i presjek (T. 1/3). Debljina stijenke pri obodu iznosi 0,4 cm, a na mjestu trbuha i do 0,8 cm. Promjer oboda je 12 cm.

T. 2 (SJ 128)

1. Ulomak noge šalice, odnosno kupe na nozi. Boja površine i presjeka je okernarančasta. Noga je načinjena od pročišćene gline, prijelazne strukture, a pečenje je nepotpuno oksidacijsko. Promjer noge iznosi 7 cm.

2. Ulomak izvučenog ruba zdjele, S profiliranog tijela. Površina ulomka je glatka, tamnosive boje površine. Unutarnja strana je također tamnosive boje, a jezgra je oker. Zdjela ima promjer ruba 24 cm, a debljina stijenke iznosi 0,5 cm.

3. Duboka zdjela s cilindričnim vratom blago izvučenog ruba i trbušastog tijela. Površina joj je mrljasta, oker do smeđe te sive boje. Presjek je sive boje. Promjer oboda iznosi 24 cm, a debljina

stijenke je 0,7 cm. Prijelaz iz trbuha na vrat naglašen je plitkim žlijebom, dok se na najširem dijelu posude nalazi vrlo lijepo modelirana šiljasta bradavica, obrubljena plitkim žlijebom. Promjer bradavice: 3 cm. Zdjela pripada tipu B5a (KARAVANIĆ et al. 2002: 52).

T. 3 (SJ 128)

1. Ulomak izvučenog ruba, koji vjerojatno pripada zdjeli. Površina ulomka je smeđe boje, isto kao i unutarnja strana te jezgra. Ulomak se izdvaja zbog velike tvrdoće i sjajno uglačane površine. Promjer ruba zdjele iznosi između 22 i 25 cm, a debljina stijenke je 0,7 cm.

2. Ulomak izvučenog ruba zdjele, S profiliranog tijela. Površina ulomka je glatka, tamnosive boje površine. Unutarnja stijenka je svijetlosive i smeđe boje, a presjek je tamnosive nijanse. Promjer ruba zdjele iznosi 8,5 cm, a debljina stijenke je 0,3 cm.

3. Ulomak ruba zdjele, široko razgrnutog oboda. Površina ulomka je mrljasta, sivooker boje kao i unutarnja stijenka. Presjek je tamnosive boje. Prosječna debljina stijenke iznosi 0,8 cm, a promjer ruba mogao bi biti između 30 i 34 cm.

4. Ulomak izvučenog ruba koji vjerojatno pripada zdjeli. Površina ulomka je glatka, tamnosive i oker boje. Unutarnja strana i presjek su tamnosive boje. Promjer ruba zdjele iznosi 25 cm, a debljina stijenke 0,8 cm.

5. Ulomak ravnog ruba posude koji vjerojatno pripada loncu. Površina je gruba, sive boje kao i unutarnja stijenka te presjek. Debljina stijenke iznosi 0,8 cm, a promjer ruba posude nije moguće izmjeriti.

6. Ulomak crvene boje površine i unutarnje stijenke. Rub posude je ravan i blago izvučen te pripada loncu tipa A3f (KARAVANIĆ et al. 2002: 52). Raspon debljine stijenke je 0,8–1 cm, a promjer ruba posude nije moguće izmjeriti.

T. 4 (SJ 128)

1. Ulomak ruba posude s ručkom koja izlazi ispod ruba. Površina je mrljasta, oker i svijetlosiva s primjesama sitno mrvljene keramike te malo pijeska. Promjer ruba posude iznosi 14 cm, a prosječna debljina stijenke je 0,6–0,7 cm. Ulomak pripada loncu tipa A6a (VRDOLJAK 1995).

2. Ulomak ravnog ruba lonca. Vanjska i unutarnja površina su smeđe boje, presjek je tamnosiv. Stijenke se prema rubu lonca stanjuju. Promjer ruba iznosi 15 cm, a debljina stijenke je 1,1 cm. Ovaj lonac pripada tipu A3a (KARAVANIĆ et al. 2002: 52).

3. Ulomak ravnog ruba lonca. Vanjska i unutarnja površina su glatke, okeržute boje. U presjeku je tamnosiva. 3,5 cm ispod oboda nalazi se vodoravan niz okomitih zarezova koji su deblji u gornjem dijelu, a prema dnu se sužavaju. Promjer ruba je 24 cm, a prosječna debljina stijenke je 0,9–1,3 cm. Ovaj lonac pripada tipu A3a (KARAVANIĆ et al. 2002: 52).

4. Ulomak ravnog ruba lonca. Gruba površina je mrljasta, crvenosive boje. U presjeku je sive boje. 9 cm od ruba posude nalazi se aplicirana vodoravna traka s otiscima prsta. Istoj posudi pripada i središnji ulomak istih karakteristika na kojem je također očuvan isti ukras (T. 5/1). Promjer ruba iznosi 36 cm, a debljina stijenke je od 1,2 do 1,5 cm. Ovaj lonac pripada tipu A3f (KARAVANIĆ et al. 2002: 52).

T.5 (SJ 128)

1. Središnji ulomak lonca s apliciranom trakom s otiskom prsta. Pripada loncu s T. 4/4. površina je okercrvena, a prosječna debljina stijenke iznosi 1,4 cm.

2. Središnji ulomak šalice tankih stijenki s ostatkom trakaste ručke. Površina ulomka je smeđe-sive boje kao i unutarnja stijenka te presjek. Debljina stijenke iznosi 0,3 cm.

3. Središnji ulomak posude tankih stijenki. Površina i unutarnja stijenka su glatke, tamnosive boje. Presjek je sive boje. Površina je ukrašena plitko urezanim linijama koje čine tzv. motiv »riblje kosti«. Debljina stijenke iznosi 0,4 cm.

4. Središnji ulomak posude tankih stijenki. Površina i unutarnja stijenka su glatke, okeržute boje. Presjek je također žućkaste boje. Površina je ukrašena plitko urezanim linijama, koje možda čine dio motiva trokuta ispunjenog kosim urezima. Debljina stijenke iznosi 0,3 cm.

5. Komad trakaste ručke koja se sužava u gornjem dijelu. Boja površine je siva i glatke je obrade. Debljina u presjeku: 0,7 cm.

6. Komad trakaste ručke. Boja površine je tamnosiva. Glina je dobro pročišćena i dobro je pečena. Debljina u presjeku: 0,9 cm.

7. Komad trakaste ručke. Boja površine je okersiva, a glina u sastavu ima primjese mrvljene keramike. Debljina u presjeku: 0,8 cm.

8. Komad trakaste ručke. Boja površine ulomka je narančasta. Debljina u presjeku: 0,8 cm.

T. 6 (SJ 128)

1. Ulomak ravnog dna posude. Vanjska i unutarnja površina su smeđeoker boje. U presjeku je okersive boje. Površine stijenke su glatke. Promjer dna: 10 cm; debljina stijenke: 0,8 cm.

2. Ulomak prstenastog dna posude. Vanjska površina je sive boje, a unutarnja je mrljasta narančastosiva. U presjeku je tamnosiva. Glina je dobro pročišćena, a površine su glatke. Promjer dna: 4 cm; debljina stijenke: 0,4 cm.

3. Ulomak ravnog dna posude. Vanjska površina je glatka, oker boje, a unutarnja površina je mrljasta svijetlosiva. Presjek je tamnosive boje. Promjer dna: 10 cm; debljina stijenke: 1,1 cm. Glina u sastavu ima veće komade mrvljene keramike.

4. Ulomak ravnog dna posude. Vrlo vjerojatno pripada loncu s T. 2/3. Vanjska površina je glatka, oker boje, a unutarnja je tamnosiva. U presjeku je tamnosiva i oker. Promjer dna: 10 cm.

T. 7 (SJ 128)

1. Ulomak ravnog dna posude. Vanjska i unutarnja površina su smeđe boje, a presjek je tamnosive boje. Površina je glatka, a glina je dobro pročišćena. Promjer dna: 10 cm; debljina stijenke: 0,8 cm.

2. Ulomak ravnog dna posude. Vanjska površina je crvenkastosmeđe boje, a unutarnja je mrljasta, okersiva. U presjeku tamnosive boje. Glina u sastavu ima dosta malih komadića mrvljene keramike i stinih kamenčića, a vanjska površina je na dodir hrapava. Promjer dna: 8 cm; debljina stijenke: 0,6 cm.

3. Ulomak ravnog dna posude grube strukture. Vanjska i unutarnja površina su narančaste, a presjek je tamnosive boje. Glina u sastavu ima velike komadiće drobljene keramike i kamenčića. Promjer dna: 10 cm; debljina stijenke: 0,8 cm.

4. Ulomak ravnog, naglašenog dna posude. Vanjska i unutarnja površina su narančaste, a presjek je tamnosive boje. Površina ulomka je gruba s dosta primjese u glini. Promjer dna: 12; debljina stijenke: 0,8 cm.

T. 8 (SJ 055, 259)

1. Komad keramičke žlice napravljen je od dobro pročišćene gline s dodatkom finog pijeska i mrvljene keramike. Površina ulomka je tamnosive boje.

2. Ulomak izvučenog ruba posude koji čini vrat zdjele ili lonca. Površina posude je narančaste boje, dok je unutarnja strana mrljastosiva. Presjek posude je sive boje. Promjer ruba iznosi 27 cm, a prosječna debljina stijenke 0,8 cm.

3. Središnji ulomak posude s apliciranim, paralelno postavljenim čepastim bradavicama ili je riječ o polomljenoj, horizontalno postavljenoj ručki. Površina ulomka je gruba, a vanjska i unutarnja stijenka su okersmeđe boje. U presjeku sive boje. Debljina stijenke: 0,5 cm.

4. Ulomak ravnog dna posude. Površina je glatka, oker boje, a u presjeku je tamnosiva. Promjer dna iznosi oko 12 cm. Debljina stijenke: 0,7 cm.

BIBLIOGRAFIJA

- BALEN, J. 2008 – *Rezultati zaštitnih istraživanja na trasi autoceste Beli Manastir-Osijek-Svilaj*. Katalog izložbe. Arheološki muzej u Zagrebu. Zagreb, 2008.
- BEKIĆ, L. 2009 – Jalkovec – Police, jama K 8 i ostali nalazi kulture polja sa žarama. Summary: Jalkovec – Police, pit k 8 and other finds of the Urnfield Culture. *VAMZ*, 42/2009: 183–194.
- ČOVIĆ, B. 1983 – Sjeverna Bosna i karpatski bazen u rano i srednje bronzano doba. *Arheološka problematika zapadne Bosne*. Sarajevo, 1983: 65–70
- DELLA CASA, P – C. FISCHER, 1997 – Neftenbach (CH), Velika Gruda (YU), Kastanas (GR) und Trindhoj (DK) – Argumente für einen Beginn der Spätbronzezeit (Reinecke Bz D) im 14. Jahrhundert v. Chr. *PZ*, 72/1997, 2: 195–233
- DIZDAR, M. – 1996. Brončanodobno naselje u Vinkovcima – Duga ulica br. 23. Summary: Bronze Age settlement in Vinkovci – Duga ulica br. 23. *OpA*, 20/1996: 7–38
- FORENBAHER, S 1987 – Vlaška peć kod Senja. Rezultati istraživanja 1986. Summary: Vlaška Peć near Senj – excavation report 1986. *OpA*, 11–12/1987: 83–97
- HARDING, A.F. 1980 – Radiocarbon Calibration and the Chronology of the European Bronze Age. *ArchRoz*, 32/1980, 2: 178–186.
- HARDING, A.F. 2000 – *European Societies in The Bronze Age*. Cambridge University Press, 2000.
- HRŠAK, T. – Z. BOJČIĆ 2008 – Lokalitet Štrosmajerovac – Pustara. *HAG*, 4/2007: 41–43.
- HORVÁTH, L. 1994 – Adatok Délnyugat-Dunántúl késobronzkorának történetéhez. Angaben zur Geschichte der Spätebronzezeit in SW-Transdanubien. *Zalai Múzeum*, 5/1994: 219–235.
- JANKOVITS, K. 1992 – Spätebronzezeitliche Hügelgräber in der Bakony-Gegend. *ActaAHung*, 44/1992, 1: 3–81.
- JANKOVITS, K. 1992a – Spätebronzezeitliche Hügelgräber von Bakonyjako. *ActaAHung*, 44/1992, 1–4: 261–343
- KALAFATIĆ, H. 2009 – Zaštitna istraživanja lokaliteta Čepinski Martinci-Dubrava na trasi Beli Manastir-Osijek-Svilaj 2007. i 2008. g. Rescue Excavations of the Čepinski Martinci-Dubrava site on the Beli Manastir-Osijek-Svilaj Motorway Route in 2007 and 2008. *AIA*, 5/2009: 20–26.

- KARAVANIĆ, S. – M. MIHALJEVIĆ – H. KALAFATIĆ 2002 – Naselje Mačkovac-Crišnjevi kao prilog poznavanju početaka kulture polja sa žarama u slavonskoj Posavini. The Mačkovac-Crišnjevi Settlement as a Contribution to Identifying the Beginnings of Urnfield Culture in Slavonian Posavina. *Prilozi*, 19/2002: 47–62.
- KARAVANIĆ, S. 2007 – Middle to Late Bronze Age in northern Croatia. *Studien zur Mittel- und Spätebronzezeit am Rande der Südostalpen* (Georg TIEFENGRABER ed.). *UPA*, 148, 2007: 37–49.
- KARAVANIĆ, S. 2009 – The Urnfield Culture in Continental Croatia. *BAR International Series*, 2036, 2009.
- KRMPOTIĆ, M. 2009 – Grupa Belegiš. U: *Josipovac Punitovački-Veliko polje I (Eneolitičko, brončanodobno i srednjovjekovno naselje)* (ur. Lea ČATAJ). Zagreb, 2009: 173–232.
- MARKOVIĆ, Z. 2003 – Novi prilozi poznavanju eneolitika i brončanog doba u Koprivničkoj Podravini. Summary: New contributions of knowledge of Eneolithic and Bronze Age in Podravina at Koprivnica. *IzdHAD*, 21, 2003: 41–56.
- MIHALJEVIĆ, M. – H. KALAFATIĆ 2006 – Lokalitet Mačkovac-Crišnjevi (naselje i nekropola), *HAG* 2/2005: 48–49.
- MIHALJEVIĆ, M. – H. KALAFATIĆ 2007 – Lokalitet Mačkovac-Crišnjevi (naselje i nekropola), *HAG* 3/2006: 68–69.
- MINICHREITER, K. 1982–1983 – Pregled istraživanja nekropola grupe »Gređani« u Slavoniji. *AnOsijek*, 2/1982–1983: 7–122.
- MINICHREITER, K. 1984 – Brončanodobne nekropole s paljevinskim grobovima grupe Gređani u Slavoniji, *IzdHAD*, 9, 1984: 91–106
- PATEK, E. 1968 – Die Urnenfelderkultur in Transdanubien. *AH*, 44/1968.
- SOKOL, V. 1996 – Nekropola kulture žarnih polja u Moravču kod Seseveta (Zagreb). *IzdHAD*, 17, 1996: 29–57.
- SCHAMBERGER, E. 2007 – Die Bronzezeitlichen Siedlungreste aus Vorwald bei Wald am Schoberpass, Stmk. U: *Studien zur Mittel- und Spätebronzezeit am Rande der Südostalpen* (Georg TIEFENGRABER ed.). *UPA*, 148, 2007: 235–326.
- TERŽAN, B. 1999 – An Outline of the Urnfield Culture Period in Slovenia. *Aves*, 50/1999: 97–143.
- TERŽAN, B. 1996 – Zu Bestattungssitten während der Mittleren und Späten Bronzezeit auf der Westlichen Balkanhalbinsel – ein Überblick. *The Bronze Age in Europe and the Mediterranean* (Forlì), 11, 1996: 151–157.
- VINSKI-GASPARINI, K. 1973 – Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj. *Radovi Filozofskog fakulteta* (Zadar), 1973.
- VRDOLJAK, S. 1995 – Tipološka klasifikacija kasnobrončanodobne keramike iz naselja Kalnik-Igrišće (SZ Hrvatska). *OpA*, 18/1995: 7–81.

SUMMARY

POTTERY FINDS FROM THE BRONZE AGE SETTLEMENT
ON THE IVANOVCI GORJANSKI – PALANKA SITE

During the spring of 2007 rescue archaeological excavations were conducted on the Ivanovci Gorjanski – Palanka site of Beli Manastir – Osijek – Svilaj highway corridor. 28 000 sq.m. were excavated in total (BALEN 2008). The site is located in eastern Slavonia, north of Đakovo, on a mildly elevated position (Map 1). The majority of pottery presented in the paper was found in the SU 128/129 (Figure 1). The structure is oval (SU 128/129), 4,60 m long and 2,85 m wide, oriented NE-SW. It was dug into sterile soil, consisting of five levels, the deepest level being on the southern side. The relative depth of the dugout is 1,25 m. The postholes that could have carried an above ground construction were not found. The structure's function is not easy to decide, but, presumably, it was not residential. Numerous pottery fragments were also found in the pit, and I have managed to reconstruct 5 pots, 6 bowls and 3 cups. The structure of the pottery appears in several variants: coarse, transitional, and fine. For reference in pottery analysis I will use the typological classification employed in the analysis of pottery from the Kalnik-Igrišće (VRDOLJAK 1995) and Mačko-vac-Crišnjevi sites (KARAVANIĆ – MIHALJEVIĆ – KALAFATIĆ 2002: 52).

Two cups of the C5a type were found (Pl. 1/1,3) (KARAVANIĆ 1995: 33). The development of this type of cup can be followed from the time of the high Middle Bronze Age period, i.e. the central Danubian Tumulus culture (PATEK 1968: 105; VRDOLJAK 1995: 33). According to the typology of Transdanubian cups these types can be affiliated with the form that belongs – in the terms of relative chronology – to the Br C/BrD period. The fragment of a jar's foot, belonging to a type of vessel called cup on a foot, also represents a piece characteristic for the late Middle and early Late Bronze Age (Pl. 2/1).

The so-called miniature vessels belong to a special category. We have classified an almost complete conical vessel 5 cm in diameter as a special find (Pl. 1/2). It was made of unpurified clay and was poorly fired. Several pointed lumps were attached to the outer wall, covering the entire surface of the vessel. It seems that smaller vessels played an important part in the social life of the community since we found them both within the settlements and as grave offerings. Miniature vessels were found in several tumuli in southern Hungary, more precisely, in the Bakony county (JANKOVITS 1992: Abb. 14/9,11; 36/19; 37/6,7). The vessels from settlements are mostly poorly made, although not consistently, while they appeared in forms of small jars or cups when found in graves (JANKOVITS 1992: Abb. 38/4; 1992a: Abb. 63/7, 8). According to the present state of research it seems that these small vessels were often placed as grave offerings during the so-called transitional period Br D/Ha A1. The state of research is nowhere near satisfactory, so even this kind of conclusion is tentative.

A deep bowl with cylindrical neck and belly-shaped body was also reconstructed (Pl. 2/3). Its surface is ochre-to-dark brown in colour, while its cross section is gray. The transition from the belly to the neck is emphasized with a shallow groove, while a well formed pointed lump is placed on the widest part of the vessel, enclosed with a shallow groove. The modelled pointed lump is excellently made and it seems it was produced with a mould, while the enclosing groove perhaps represents an imprint of the mould. The vessel is of the B5a type (KARAVANIĆ et al. 2002: 52). This type of bowl is often used as a funerary urn in the graves of the Virovitica cultural group. Identical forms of lumps

are found on urns from the cemetery in Moravče near Sesvete (SOKOL 1996) as well as from settlements in Cerine VII (MARKOVIĆ 2003) and Mačkovac-Crišnjevi, affiliated with the Barice-Gređani cultural group (KARAVANIĆ et al. 2002). The bowls of this type represent a third of the total number of bowls of any form in the Mačkovac-Crišnjevi settlement (KARAVANIĆ 2009: 11).

The Moravče site is presented as affiliated to the earlier phase in the development of the Virovitica group (TERŽAN 1999, 101). The finds of metal objects, but also pottery forms from the Mačkovac-Crišnjevi settlement, also contain elements characteristic of the Middle Bronze Age (KARAVANIĆ et al. 2002).

Shallow incised slant lines are found on two pottery fragments with thin walls: a so-called fishbone motive (Pl. 5/3) and an undefined incision that could represent a side of a shaded triangle (Pl. 5/4). This type of vessel decoration is not frequent on the pottery of the Virovitica group, but is characteristic for preceding period, i.e. the Middle Bronze Age (TERŽAN 1999: 100). This type of ornament is characteristic for the Middle Bronze Age Tumulus culture that had started to spread through Pannonia in the early Middle Bronze Age (TERŽAN 1999: 101; KARAVANIĆ 2007: 43).

The finds, together with the structures containing the pottery, were a part of a settlement. In the immediate vicinity on the Štrosmaerovac site a settlement and a cemetery from the same period were excavated; it is more than probable that this is a part of the same settlement. In the latter a number of residential structures were excavated, as well as waste pits and a large number of metal objects (bracelets and pins) affiliated with the material culture of the Virovitica group (HRŠAK – BOJČIĆ 2007: 42). These hypotheses will be substantiated with the publishing of the material recovered from this site. It will be interesting to analyse the relation between the two cultural groups in the light of the increasing number of investigated sites with traces of both cultural groups (KALAFATIĆ 2009: 22).

On the basis of typological analysis of movable material, in terms of relative chronology, this settlement can be dated to Br C/Br D. Certainly, we are well aware that we are dealing with a small sample compared with the total area comprised by a settlement. Nevertheless, the C14 dating allows us somewhat wider chronological positioning, while the obtained dates present the following results:

2 Sigma calibrated result: Cal BC 1300 to 1020 (Cal BP 3250 to 2980) (95% probability)

1 Sigma calibrated result: Cal BC 1260 to 1120 (Cal BP 3210 to 3060) (68% probability)

The series of C14 dates from the Padnal site in Switzerland are extremely important for the absolute chronology of the Middle and Late Bronze Age (HARDING 1980:184). The dates show a rather wide time frame, as much as 200 years for the Br D (HARDING 1980: 184). Harding emphasizes the problem of calibration curve, which is not only applicable onto the well-known problem of the Iron Age, but also the Bronze Age (HARDING 2000: 17). For the large part of Europe we still do not possess an adequate chronology based on series of C14 analyses (HARDING 2000: 16). Here, the problem is often with funding, and isolated dates should be used with caution.

The transition from the 13th to 12th c. (1 Sigma) would thus correspond to the late Br D and Ha A1; according to Vinski-Gasparini and the absolute chronology (1230–1100 BC) the object would be affiliated to the phase II of the Urnfield culture, i.e. the so-called Zagreb group (VINSKI-GASPARINI 1973: 22). The pottery fragments analysed in this paper do not show any elements later than of the Br D period, that is, elements characteristic of the Ha A1 period are missing (faceted and fluted vessel rims, cups with handles that surpass the rim). A deep bowl with modelled pointed lump can certainly be associated to the central Danubian cultural circle and the Tumulus culture (TERŽAN 1999: 101). It represents the earliest element among the repertoire presented. We have

thus encountered a discrepancy between the absolute dating and relative chronology based on the typological analysis of pottery.

A similar situation occurred at the Vorwald site (Austria). The author of the publication of the material has typologically affiliated the pottery to Br C/D, but the C14 analysis has offered results very similar to those referred to above (2950+–50 1270–1100) (SCHAMBERGER 2007: 261). The cup forms used in the Tumulus culture should be emphasized (SCHAMBERGER 2007: 247).

The pottery characteristic for the Baierdorf-Velatice cultural circle is distributed throughout the entire area between the Sava and Drava, especially in its western part (VINSKI-GASPARINI 1973:125). The author of the publication of the material from the Jalkovec-Police site in northern Croatia (Varaždin) has, based on the C14 date from the pit K8 (cal. BC 1322+/- 61), attributed the pottery to the Virovitica group (BEKIĆ 2009: 188), although it has all the elements pertaining to the transitional period of Br D/Ha A1 and reflects the influence of the Baierdorf-Velatice cultural group (the Zagreb group according to Vinski-Gasparini 1973). In this way the problem of the lack of C14 dated presented itself once more, that is, the inconsistency of typological-chronological analyses of pottery.

Pottery of this kind is often found together with the pottery of the Virovitica group (LOŽNJAK-DIZDAR 2005). This is the reason why the Zagreb cultural group was recently interpreted as the later phase in the development of the Virovitica group, and its duration is extended to Ha A1 (DULAR 2002: 205).

The presented material from the Ivanovci Gorjanski-Palanka site supports this chronological positioning of the Virovitica cultural group. Thus, the Bronze Age settlement on the Ivanovci Gorjanski-Palanka site belongs to the Urnfield culture, while strong elements of the Tumulus culture remained present during the 12th c. BC in the area of eastern Slavonia, at the southern edge of the Carpathian basin.

Rukopis primljen: 29. XII. 2010.

Rukopis prihvaćen: 4. I. 2011.

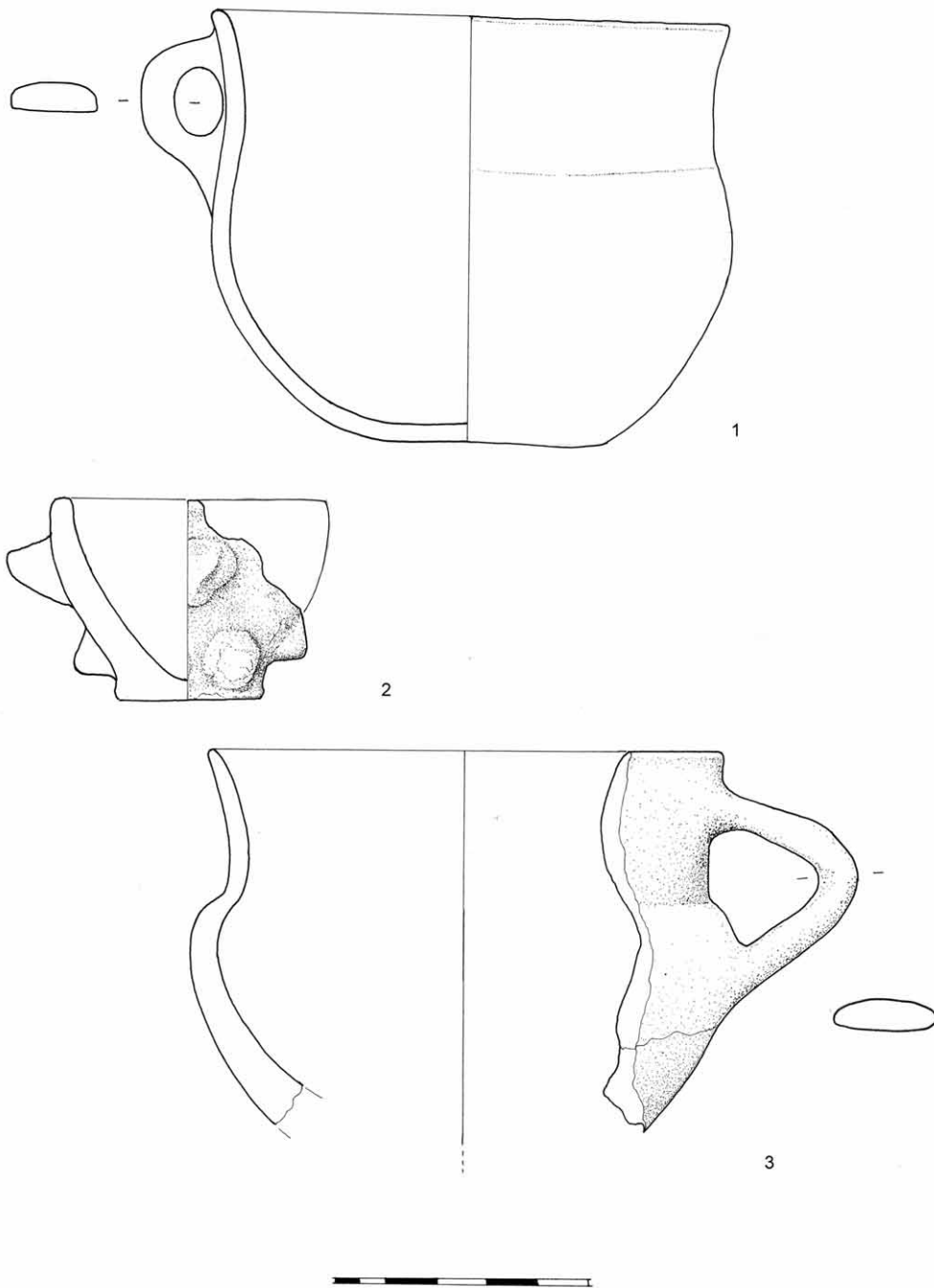

Tabla 1
Plate 1

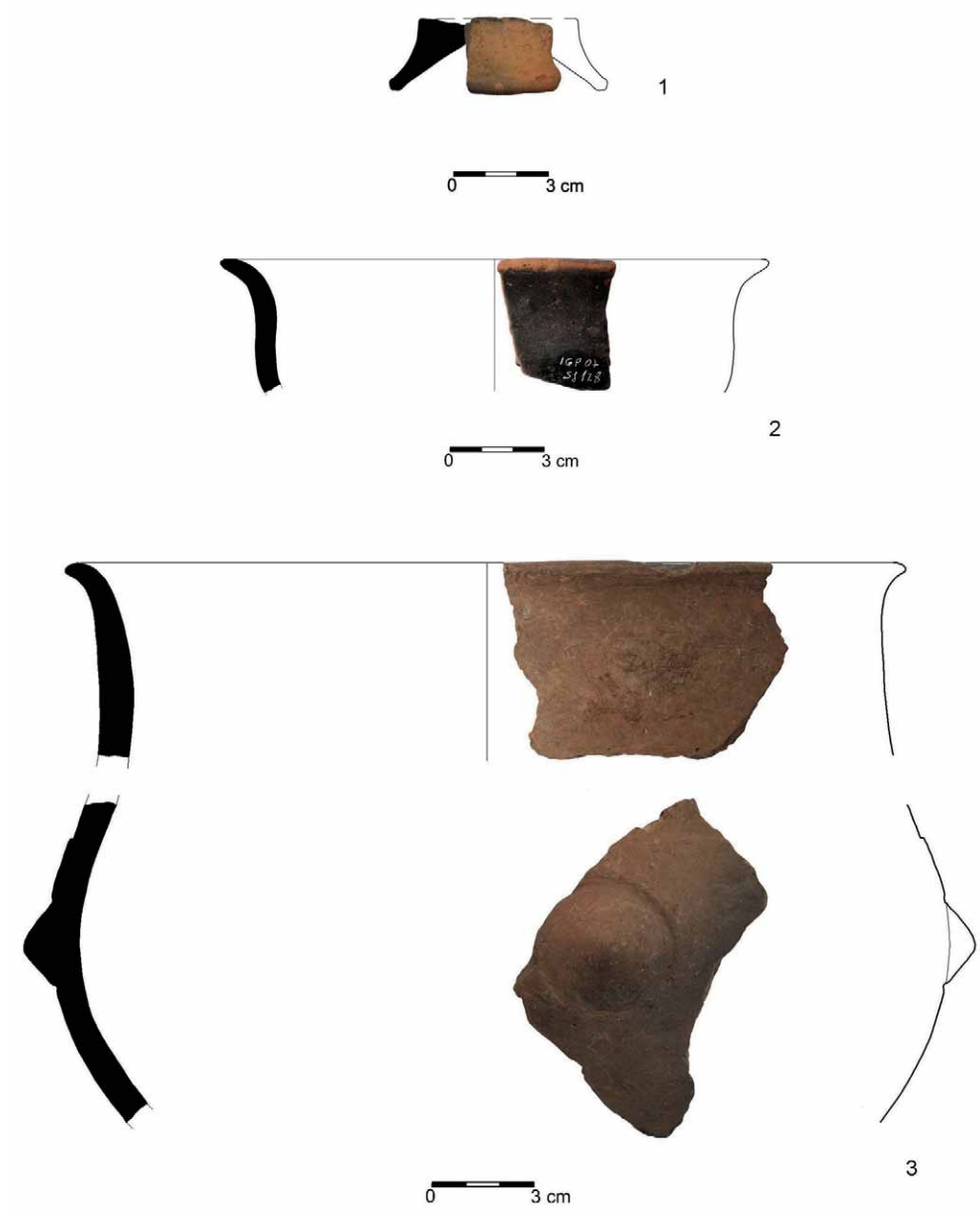

Tabla 2
Plate 2

Tabla 3
Plate 3

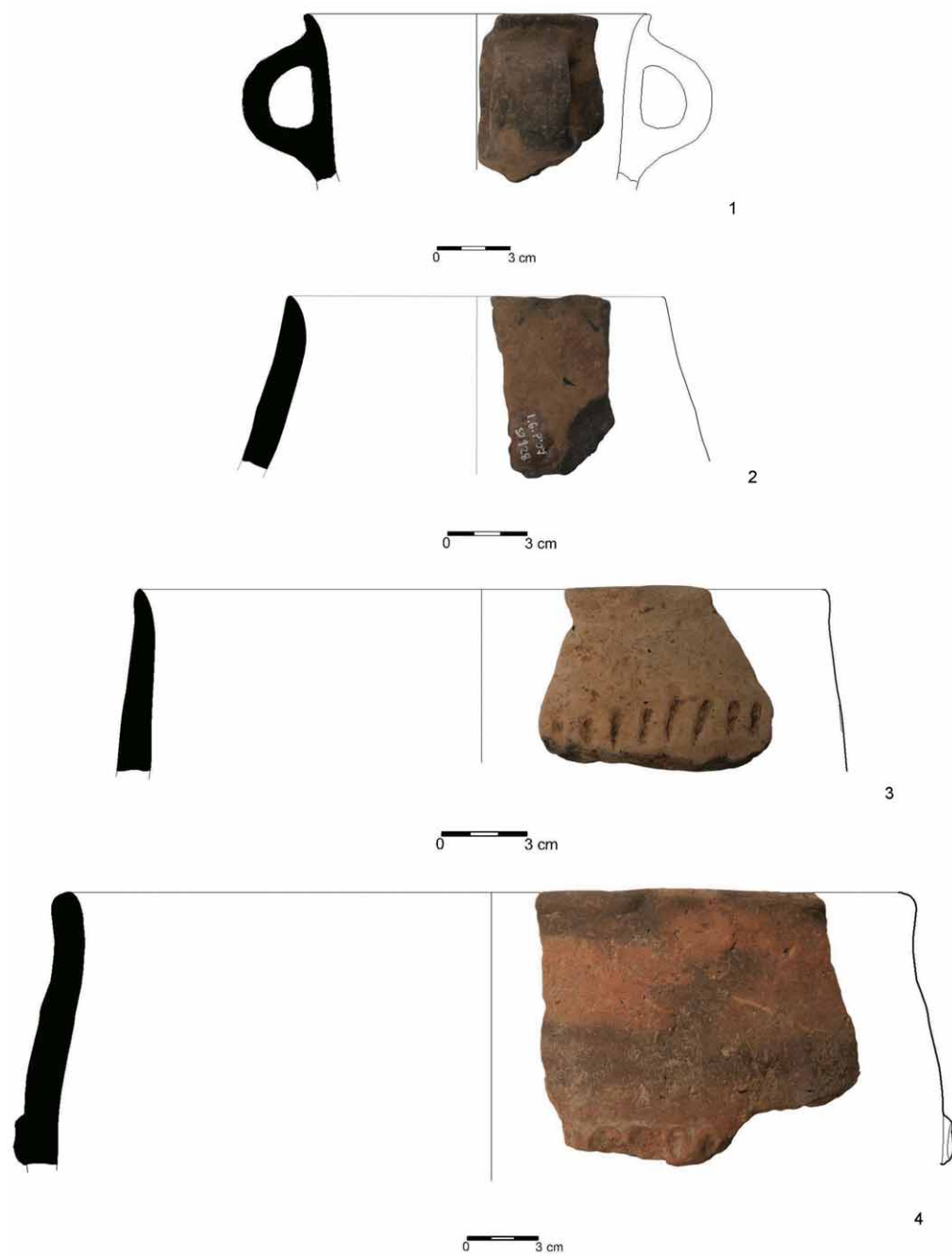

Tabla 4
Plate 4

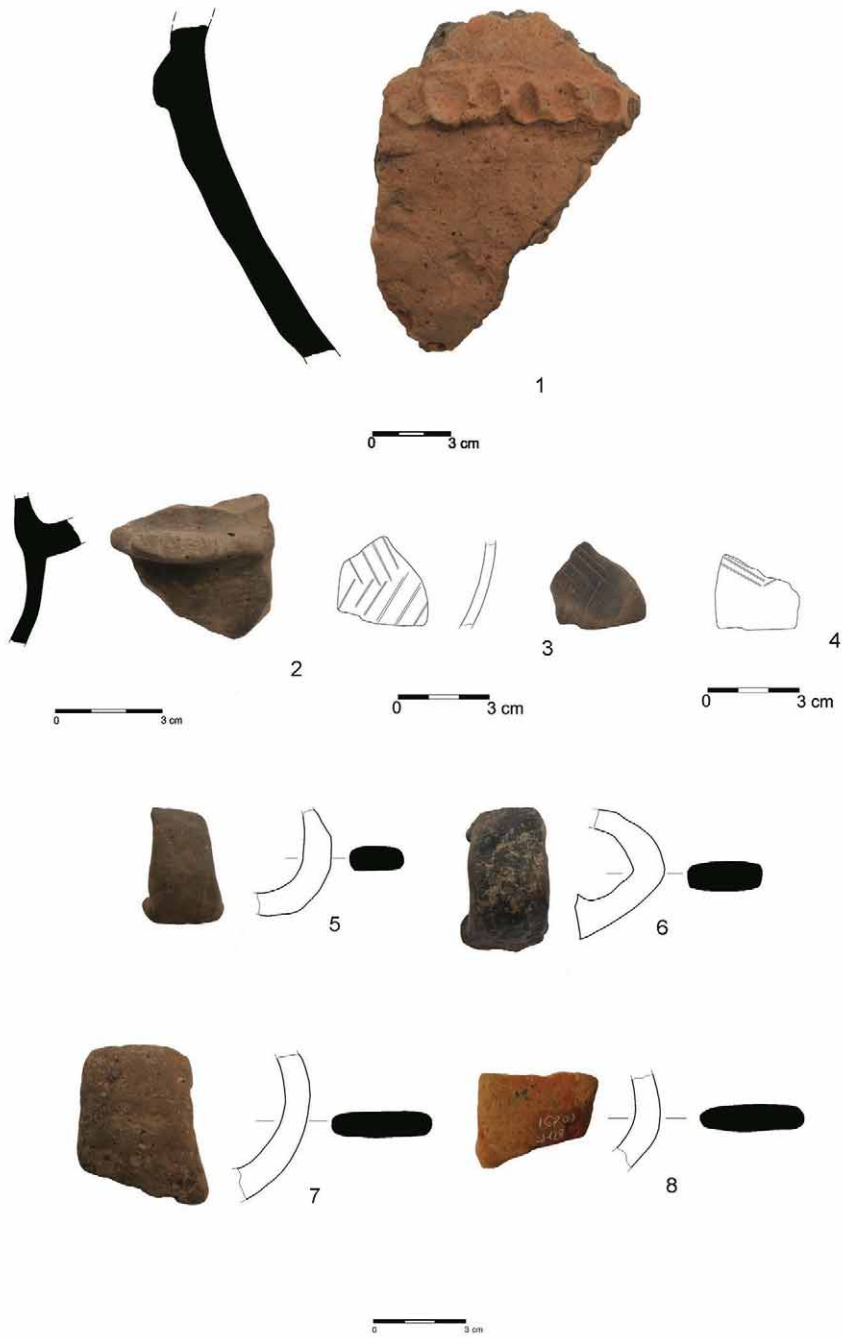

Tabla 5
Plate 5

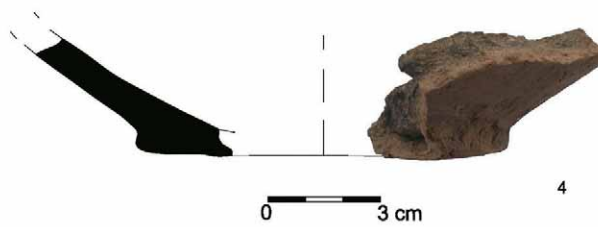
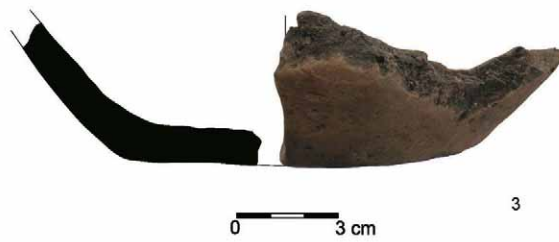
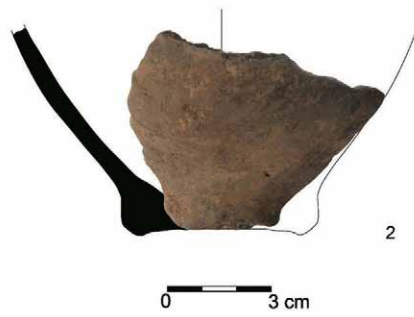
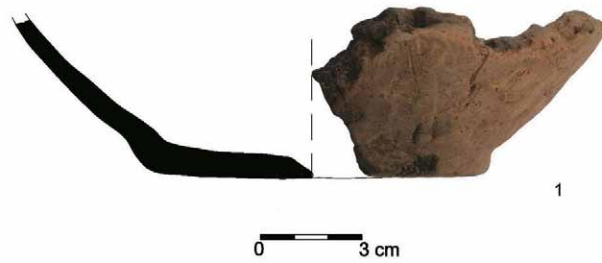

Tabla 6
Plate 6

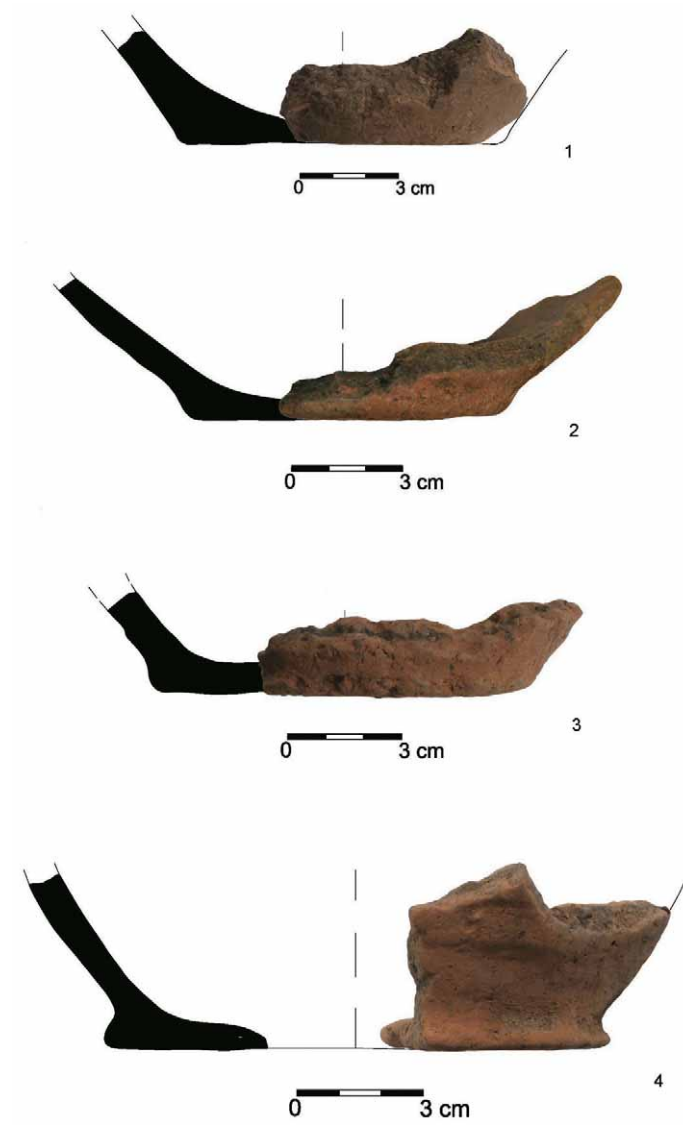

Tabla 7

Plate 7

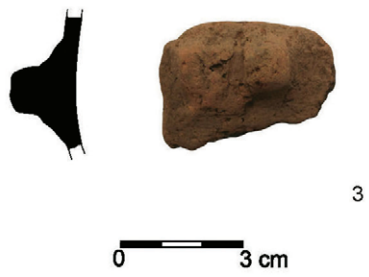
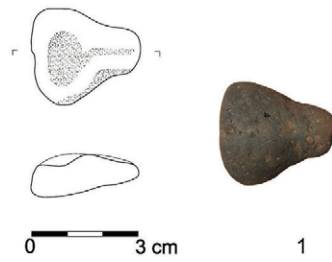

Tabla 8
Plate 8